

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
SUMQAYIT DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
AMEA-nın İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI İNSTİTUTU

RİYAZİYYATIN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ VƏ
YENİ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI

II Respublika Elmi Konfransının

M A T E R İ A L L A R I

Sumqayıt, 27-28 noyabr 2012

davam etdirilməsi, dəyişdirilməsi və dayandırılması, həmçinin yenisinin formalaşdırılması bu qiymətləndirmələrdən asılıdır. Qiymətləndirilmələr nəticədə tədqiqat proqramının-maliyyəlaşmənin həcmi, elmi məzmun, müxtəlif tip tədbirlərin tarazlaşdırılması, qiymətləndirmə planı və nəticələrin yayılması və s. kimi aspektlərinə əsaslı surətdə təsir edir. Qiymətləndirmə prosesinin əsas məqsədi nəzəri tədqiqatın keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və ümumi bilik səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Eyni zamanda ayrı-ayrı konkret qiymətləndirmələr onların yerinə yetirilmə mərhələsindən asılı olaraq bir-birindən fərqlidir. Ona görə də qiymətləndirmənin əsasını təşkil edən meyarlar da: elmi-texniki səviyyə, yaradıcılıq aktivliyi, elmi planın yerinə yetirilməsi, işin yerinə yetirilmə keyfiyyəti, tədqiqatın praktik qiyməti, nəşr meyarı, istinad indeks və s. fərqlənirlər.

Komplektləşdirilmə. Tədqiqat qruplarının komplektləşdirilməsində tədqiqat işində staja malik yüksək ixtisaslı alimlərin cəlb edilməsi əsas rol oynayır. Fundamental layihəyə rəhbərin təyin edilməsi layihəni maliyyələşdirən təşkilatın səlahiyyətindədir.

Fundamental tədqiqatda ali məktəblərin rolu. Aparıcı FT-lərin həyata keçirilməsində və yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanmasında ali məktəblər aparıcı rol oynayır. ABŞ dünyada yeganə ölkədir ki, elmin təşkilində təhsil prosesi ilə yüksək keyfiyyətli elmi tədqiqatlar ayrılmaz surətdə birləşdirilir.

Həvəsləndirmə. Elmi tədqiqat – alimlərin olduqca cətin və gərgin azad yaradıcı fəaliyyətidir. Onun səmərəli təşkili üçün tədqiqatçıların yaradıcılıq aktivliyini, onların təşəbbüskarlığını və bacarığını həvəsləndirmək məqsədilə təşkilati tədbirlər keçirilməlidir.

Tədqiqat universitetləri. Tədqiqat universiteti - əsas məqsədi tədqiqatların keçirilməsi, dərinləşdirilməsi və biliklərin ötürülməsindən ibarət olan müəssisədir. Federal hökumət tədqiqatda “elitar mərkəz” yaratmaq məqsədilə nüfuzlu universitetlərdə işləyən aparıcı alimlərin maliyyələşməsi üçün resursların bir yerə toplanması siyasətini həyata keçirir.

Tələbələrin tədqiqatlarda iştirakı. FT-lərin keçirilməsi üçün tələbələrin geniş surətdə cəlb edilməsi tədqiqat universitetinin varlıq formasıdır. Dövlət miqyasında MEF-in iki xüsusi proqramı işləyir: biri müəllimlərin rəhbərliyi ilə tələbələrin elmi fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına, digəri isə tələbələrlə orijinal tədqiqatların keçirilməsinə yönəldilibdir.

Doktorantura. Yüksək dərəcə almaq proqramından (məs, magistr, tibb doktoru) fərqli olaraq fəlsəfə doktoru proqramı tədqiqat təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi məqsədilə işlənmişdir. Elmlər doktoru dərəcəsinin alınmasında müstəqil FT-lər seriyasının məcburi olaraq keçirilməsi və müəyyən elm sahəsində mütəxəssis kimi təsdiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Son zamanlar informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq dairəsi daha böyük diqqət dairəsindədir.

TERMINOLOGİYA FƏALİYYƏTİNƏ YENİ YANAŞMA

Qurbanova Ə.M.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Son illər həm ana dili, həm də xarici linqvistikada müxtəlif predmet sahələrinin və müxtəlif dillərin bazalarına daxil edilən terminologiyanın problemlərinin hərtərəfli öyrənilməsinə böyük diqqət ayrılır. Müasir həyat tempinin sürətlənməsi, sərhədlərin açılması və genişlənməsi, eləcə də elmi-texniki inqilabın cəmiyyətin həyatının bütün sferalarına təsiri ilə tədqiqatçılar arasında professional kommunikasiya dilinə böyük maraq yaranıb, yeni terminlər axını əhəmiyyətli dərəcədə çoxalıb ki, onları sistemləşdirmək və təsvir etmək lazımdır.

Elmin sosial rolunun artması, informasiyanın həcmində daim çoxalması terminlər sisteminin biliyin yeni yaranmış, inkişaf etmiş və formalaşmış sahəsi kimi sistemli tədqiqatını zəruri etdi.

Sərbəst tədqiqat obyektini kimi biliyin müxtəlif sahələrinin terminlər sisteminin ayrılması hazırkı zamanda inkişaf edən və təkmilləşən tədqiqat metodu və aparatı, terminoqrafiya və

terminşünaslıq kimi sərbəst elmi qaydanın meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Dünyada terminşünaslıq bir elm sahəsi kimi XX əsrin 30-cu illərində yaranmışdır. 70-ci illərdə bu sahədə aparılan tədqiqatlar və görülən işlər sistemləşdirilməyə və terminologiyaya aid məqalələr nəşr olunmağa başlayır.

Dünyada ilk Terminologiya Mərkəzi keçən əsrin 30-cu illərində Viezelburqda (Avstriya) yaradılmış, Mərkəz YUNESKO və digər beynəlxalq təşkilatların layihələri ilə məşğul olmuşdur.

1971-ci ildə YUNESKO və Avstriya Standartları Müəssisəsi arasında bağlanan müqavilə əsasında Terminologiya üzrə Beynəlxalq İnformasiya Mərkəzi – İnfoterm (International Information Centre for Terminology) yaradıldı. Dünyada terminologiya sahəsində əməkdaşlığın əlaqələndirilməsi və dəstəklənməsi məqsədilə yaradılan İnfoterm 1977-ci ildən başlayaraq dil üzrə simpoziumlar təşkil edir, terminologiya sahəsində mühüm layihələr və proqramlar həyata keçirir. İnfoterm qlobal çoxdillilik cəmiyyətində biliyin ötürülməsi və informasiya təminatının həyata keçirilməsi məqsədilə yeni terminoloji mərkəzlərin və şəbəkələrin yaradılması ideyasını irəli sürür və dəstəkləyir.

1976-cı ildə YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə İnfoterm “Terminologiyanın şəbəkədə inkişafı” adlı tədqiqatda iştirak etdi və nəticədə Beynəlxalq Terminologiya Şəbəkəsi (TermNet) yaradıldı. TermNet terminologiya sahəsində əməkdaşlıq üçün şəbəkə qurmaq məqsədilə yaradılıb, 1988-ci ildə qeyri-kommersiya təşkilatı kimi qeydiyyatdan keçib, 40-dan çox üzvü var.

Qeyd edək ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində terminologiya fəaliyyəti ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatlar fəaliyyət göstərir, terminologiyanın müxtəlif problemlərinə həsr olunan konfranslar təşkil edilir.

XX əsrin 70-ci illərində Polşanın tanınmış alimi Ziqmunt Stoberski Terminoloji neologizmlərin unifikasiyası üzrə beynəlxalq təşkilat (International Organization for Unification of Terminological Neologisms) yaratmışdır. O, 20 Avropa dilində terminləri müxtəlif jurnallarda toplamış və çap etdirmişdir. Z.Stoberskinin “Beynəlxalq elmi terminologiya: problemlər, postulatlar, gözləntilər” (1982, Varşava, polyak dilində) və “Yaşamaq və sağ qalmaq” (elm naminə) (1991, Varşava, polyak və ingilis dillərində) kitablarında əsasən müəlliflik hüququnun qorunması və s. haqqında əhəmiyyətli idcayalar söyləmişdir.

30 ildən artıqdır ki, Varşavada Terminoloji neologizmlərin unifikasiyası üzrə beynəlxalq komitə, Terminoloji bank üzrə beynəlxalq federasiya və Terminoloji neologizmlərin unifikasiyası üzrə beynəlxalq təşkilat (International Committee for Unification of Terminological Neologisms, International Federation of Terminology Banks, International Organization for Unification of Terminological Neologisms) tərəfindən “Neoterm” adlı beynəlxalq jurnal nəşr olunur.

Rusiyada 2002-ci ildən başlayaraq hər il terminologiyanın aktual problemlərinə həsr olunan konfranslar keçirilir. 30 ildən artıqdır ki, Rusiyada kompüter lingvistikası üzrə beynəlxalq “Dialog” konfransı keçirilir.

Qeyd edək ki, terminologiya sahəsində ən yeni işlər beynəlxalq tədqiqat mərkəzləri olan ISO, İnfoterm, Terminoloji Tədqiqatlar üzrə Beynəlxalq İnstitut - IITF (International Institute for Terminology Research), Avropa Dil Resursları Assosiasiyasında - ELRA (The European Language Resources Association) yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatların nəticələri Avropa Leksikoqrafiya Assosiasiyası - EURALEX (European Association for Lexicography), Terminologiya və Qabaqcıl Mikrokomputer Tətbiqləri - TAMA (Terminology and Advanced Microcomputer Applications), Terminologiya və Bilik Mühəndisliyi - TKE (Terminology and Knowledge Engineering), VNIİKİ (M., 2003) və s. beynəlxalq konfranslarda, xüsusi məqsədlər üçün dil konqreslərində və beynəlxalq leksikoqrafik məktəb-seminarlarda təqdim olunub.

Terminologiyanın problemləri müxtəlif bilik və fəaliyyət sahəsinin mütəxəssisləri arasında böyük maraq doğurur. Sistemləşdirilmiş və yaxşı inkişaf etmiş terminologiya olmadan elmin tərəqqisi mümkün deyil. Bu səbəbdən terminoloji fəaliyyətin, bu fəaliyyətin əsasını təşkil edən terminologiya yaradıcılığı və menecmenti işinin düzgün qurulması çox vacibdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, terminoloji sistemlərin milli və beynəlxalq səviyyədə standartlaşdırılması zəruridir, çünki eyni sözlərlə ifadə edilən anlayışların həcmi müxtəlif dillərdə üst-üstə düşmür. Məsələn, ingilis dilində "technology" sözünə rus dilində "texnologiya" deyil, "texnika" üyğundur və s.

Terminologiya standartlaşdırılması ilə Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının ISO/TC 37 (Terminologiya və digər dil və məzmun pesursları) Texniki Komitəsi məşğul olur və bu komitənin altkomitələrində (TC37/SC1, TC37/SC2, TC37/SC3, TC37/SC4, TC 37/SC5) müvafiq olaraq terminoloji prinsip və metodlar, anlayış və terminlərin beynəlxalq harmonikləşdirilməsi və s. üzrə standartlar işlənir.

Hal-hazırda 60 ölkədə standartlaşdırma ilə bağlı minlərlə eksportin cəlb olunduğu müvafiq komitələr mövcuddur.

İdarəetmə, planlaşdırılma, istehsal və texnologiya sahələrində informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması terminlərin standartlaşdırılması və nizamlanmasını zəruri edir. Terminlər və onların təriflərinin strukturunun standartlaşdırılması, unifikasiyası və nizamlanması kompüterlərdə nümunə tipli sənədlərin işlənməsinin təmin olunmasına imkan yaradır. Böyük terminoloji sistemlərin struktur təşkili məqsədilə terminoloji verilənlər bankı yaradılır, belə ki, terminoloji informasiyanın saxlanması, işlənməsi və ötürülməsi kompüterin köməyi ilə həyata keçirilir.

Bütün bunlar Azərbaycanda terminologiya üzrə milli standartların işlənməsi və beynəlxalq standartların milli lokallaşdırılması məsələlərinin zəruriyyətini ortaya çıxarır.

Terminologiya sahəsində son tədqiqatlar əsasən elektron formadan və kompüter tətbiqindən geniş istifadəyə görə terminoloji metod və praktikanın dəyişdiyini sübut etdi.

İstənilən terminoloji tədqiqat böyük həcmdə terminologiyanın yığılması və işlənməsini tələb edir. Bu məsələlərin həlli üçün effektiv alətlərdən biri terminoloji verilənlər bazasıdır. Hazırkı dövrdə böyük həcmdə xüsusi informasiyanın işlənməsinin əsas üsulu kompüter texnologiyasıdır, bu zəhmətin, əmək sərfinin, informasiyanın işlənməsi və ötürülməsi vaxtının azalmasına kömək edir. Verilənlər bazası müəyyən qaydalarla təşkil olunan verilənlər məcmusu, həmçinin müəyyən predmet sahəsinin informasiya modelidir.

Azərbaycanda terminologiya sahəsində mövcud vəziyyət, bu sahədə obyektiv və subyektiv amillərə əsaslanan problemlər, dilin qorunması və inkişafına dövlət qayğısı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarının bütün sahələrə nüfuz etməsi, dünyada bu sahəyə böyük diqqətin ayrılması, terminologiya fəaliyyəti ilə məşğul olan bir sıra beynəlxalq mərkəzlərin yaradılması, uyğun beynəlxalq standartların işlənməsi, terminoloji bankların, verilənlər bazalarının yaradılması və s. terminoloji fəaliyyətin perspektivlərini ortaya çıxarır.

Yuxarıda deyilənlər Azərbaycanda da terminologiya fəaliyyətinə yeni, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mövqeyindən yanaşma tələb edir, bu texnologiyaların imkanlarından istifadə etməklə terminologiya fəaliyyətinin yeni informasiya modelinin işlənməsini zəruri edir.

VİKİ-MƏQALƏLƏRDƏ İNFORMASIYANIN DÜZGÜNLÜYÜNÜN TƏYİN EDİLMƏSİNİN BƏZİ ÜSULLARI HAQQINDA

Ələkbərova İ. Y.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Annotasiya. Məqalədə Vikipediya virtual ensiklopediyasındakı ensiklopedik məqalələrə daxil edilən informasiyanın düzgünlüyünün təyin edilməsi ilə əlaqədar bəzi üsullar təklif edilmişdir. Belə ki, viki-məqalələrin düzgünlüyünü bu məqalələrə daxil edilən mənbələrin (hiperistinadların) və müzakirə səhifələrinin analizini aparmaqla təyin etmək mümkündür.

Giriş

Viki-texnologiya əsasında qurulan Vikipediya virtual ensiklopediyası bir axtarış sistemi kimi istifadəçilərin sorğuları əsasında tez bir zamanda informasiya xidməti göstərmək məqsədini